

Jiří Lederer:

L e d e n 1968 - oč tehdy šlo?

Dvanáct měsíců od onoho zasedání máme za sebou. Jaký to byl rok, to jsme všichni prožili na své kůži. Jaký byl skutečný průběh toho, čemu se říká Leden? Jak kdo vystupoval? Co Leden způsobilo?

Všechno to co je skryto za pojmem Leden, pro mnoho našich lidí ztělesňuje osobnost Alexandra Dubčeka. Má to svou logiku. Oněch šest dní zasedání ÚV komunistické strany - tři v prosinci /19.-21./ a tři v lednu /3.-5./ - oněch šest dní přímo napínavých dní dlouho stále nerozhodného střetnutí vyneslo do popředí slovenského politika A. Dubčeka, který se rázem stal hlavním reprezentantem vítězství nad vším starým... Myslím na první týdny, na leden, únor a březen roku minulého. Přemýšlím o tom, co způsobilo, že podnět lednového pléna ÚV KS se přeměnil v proud společenské aktivity všech vrstev obyvatelstva, v proud, který narazil až na železný 21. srpen. Zajímá mne, kdo či co rozrušovalo stojaté vody veřejného mínění, které se bezprostředně okolo lednového pléna jen mírně začepily na samotné hladině. Kdo či co zahánělo trvajícím tichem u nás bezprostředně po lednovém plénu?

Jistě výkladů bude víc. Ale ve svých úvahách se vždycky znovu a znovu dostávám k jedné osobě - k Josefu Smrkovskému. Víím, že nebyl jediný, který nešetřil sil, aby se lednová příležitost nepromarnila, aby se nerozplynula v niveč... Chci-li napsat poznámky k tomu, "jak to všechno začínalo", nemohu se vyhnout Smrkovského osobnosti. Bez ohledu na jeho starší politickou historii vidím, že Smrkovský se dostává do centra rozhodujících událostí na samém začátku, již na lednovém plénu. Zatímco na prosincovém plénu - z dnešního hlediska vzato, tedy s odstupem jednoho roku - přednesli projevy zásadního charakteru Ota Šik a František Vodslon, kteří po kritických analýzách tehdejšího stavu ve straně i společnosti jako jediní hledali pozitivní východisko v hlubších přeměnách celého politického systému, tak na lednovém plénu mělo přelomový význam vystoupení Smrkovského. Hovořil první den lednového pléna, ve středu /3.1./ odpoledne. Bylo to v době, kdy už bylo jasno, že k rozdělení funkcí prezidenta a prvního tajemníka dojde. Ale vedl se zápas o to, zda to má být hned nebo později, třeba až na příštím 14. sjezdu.

Byla snaha zabránit právě rozhodnutí urychlenému, ještě na tomto zasedání. Na dopoledním zasedání Lenárt varoval před zbrklostí v řešení této otázky. "Místo toho, abychom k ní přistupovali s plným politickým rozhledem, rozmyslem, aby naše strana a společnost, naše národy, mezinárodní komunistické hnutí při tomto řešení získaly, máme riskovat a můžeme při tom i ztratit." Varoval, jaký dopad takové rozhodnutí může mít v NDR a jinde. Novotný potom plénu sděloval rozhodnutí předsednictva: že je shoda rozdělit funkce a že plénum má posoudit, zda rozdělit hned nebo v březnu, nebo v jiné vhodné době. Předsednictvo s konkrétním návrhem nepřichází /je známo, že tehdy předsednictvo nebylo schopno rozhodnout, protože tam stály dvě skupiny po pěti členech proti sobě/. Marie Sedláková ve svém diskusním příspěvku žádala odejmout funkci prvního tajemníka soudruhu Novotnému ještě na tomto plénu. Podobně mluvil Valo a polemizoval s Lenártem. Miková hovořila o potřebě osobní statečnosti každého člena ÚV. Lomského vystoupení bylo ve prospěch Novotného. Mináč mluvil o problémech nacionalismu. Mestek varoval před spěchem.

A po něm vystoupil Smrkovský. "Nerozhodoval jsem se lehce a ne najednou. Říkám to otevřeně. Šlo mi o to zda náhlou změnou na nejvyšších funkcích nedojde k příliš riskantnímu rozhoupání autorit, jež by mohlo otevřít cestu k velmi nebezpečné anarchii. Šlo mi o to, aby u nás už konečně byla vždy a zvláště v kritických chvílích dodržena litera i duch ústavy republiky a stanov strany a aby se postupovalo v duchu demokratických tradic této země i našeho hnutí. Při respektování všech těchto hledisek jsem došel k názoru, že rozdělení obou nejvyšších funkcí je nutné, že by mělo být uskutečněno bez průtahů, a to ze zcela věcných důvodů." Nejdřív uvedl, že Novotný měl největší díl odpovědnosti za daný stav věcí. Dále, že pro socialistickou demokracii je neúnosné, aby v jedné ruce bylo soustředěno tolik moci. A potom uvedl důvody zcela aktuální:

"Mezi soudruhy panuje totiž nejistota, co by se stalo, kdyby po všech pronesených kritikách zůstalo vše při starém. Říkám otevřeně a cítím, že je nutné, aby to někdo takté naplno vyslovil, že mnozí soudruzi se obávají - a vzhledem k

některým zkušenostem možná ne bezdůvodně - že by mohlo dojít k určitým recidivám padesátých let, k tvrdým zásahům proti oponentům uvnitř strany, a že by logika tohoto boje mohla vést i k novému použití mocenských, především bezpečnostních orgánů při řešení vnitrostranických problémů. To by ovšem v sobě skrývalo nejvážnější nebezpečí pro celou republiku."

Je pravděpodobné, že taková argumentace sehrála klíčovou roli ve chvíli, kdy narůstaly tendence k odložení, k odsunutí, protože tyto tendence byly zdůvodňovány způsobem, který odpovídá tradicím naší politiky: rozvahou, nezbrklostí, neunáhleností a pod.

Ale ve Smrkovského projevu byla ještě další závažná pasáž - o vztahu Čechů a Slováků. Řekl: "Slovenský problém je jedním z hlavních faktorů současného konfliktu, který vyplul na povrch právě v momentu, kdy vystoupení soudruha Dubčeka na plénu ÚV v říjnu 1967 bylo označeno za nacionalistické soudruhem Novotným. Toto označení narazilo na tvrdý odpor jak u slovenských členů ÚV, tak i u nejednoho člena českého. Už to by mělo i tomu, kdo nezná situaci dole, stačit k pochopení, že ve způsobu, jímž byly v poslední době řešeny česko-slovenské vztahy a postavení Slovenska v naší republice, není všechno v pořádku. Ze strany slovenských soudruhů samotných bylo zde vprosinci řečeno, a bylo to rozumné, že slovenské prostředí není a nemůže ani být už zcela prosto starých nacionalních předsudků a vášní právě tak, jako jich není prosto prostředí české. Rozhodně však jejich nositeli nejsou slovenští komunisté, právě tak jako jimi nebyli slovenští komunisté odsouzení v padesátých letech. A zcela absurdní by bylo obviňovat z nacionalismu člověka tak internacionálně citícího, jako je s. Dubček.

Ve dnech které následovaly po lednovém plénu, vzniklo vakuum. Veřejnost byla nesporně vzrušena změnami ve vedoucích stranických funkcích. Cítila, že došlo k velké události. Ale mlčela - protože málo věděla o průběhu zasedání a protože si nebyla jista, zda právě nezůstane jen u těch změn v nejvyšší funkci. Ale celý život, že půjde dál ve stejném tempu a po staré vyšlapané cestě, na niž slovo veřejnosti nehrálo žádnou roli.

Tady po mém soudu začíná vlastní role Josefa Smrkovského. Byl první, který navázal bezprostřední kontakt s veřejností. Do deníku ~~pr~~"Práce" napsal článek "Oč dnes jde" /vyšel 21. ledna/, který první řekl jasné slovo o smyslu toho čemu dnes říkáme Leden: "Jsou lidé, kteří z nedostatku informací posuzují věci s jistou ne důvěrou: Co na tom, že se někdo vymění, to už tu bylo, ale co se změní v hospodářství, co se změní v řízení, co se změní ve společnosti?... Leč poslední zasedání ÚV KS-Č velmi důrazně vyjádřilo, že nejde jen o personální záležitosti, ale že jde právě o to všechno, co zajímá a pálí každého komunistu a každého občana. Řešení personální na nejvyšší funkci je první krok k tomu. Oč je zejména? V první řadě o to, do důsledků odstánit z naší strany i státní správy byrokratické manýry a nánosy z minulosti, a to počínaje vrcholnými orgány strany a státu - a pak nebo raději současně - až dolů, až na poslední ves a na poslední pracoviště. Jde o to, aby ~~xx~~jak ve straně, tak ve státě a všude jinde - kde se to patří - se rozhodovalo na základě demokratických principů a zásad, ať stranických či státních. Aby se nedala možnost pro nadvládu ani jednotlivců ani jakékoli administrativy nad lidem a jeho orgány. Administrativa musí být vykonavatelem a pomocníkem politické vůle lidu, národa, strany - a ne obráceně.

Tímto článkem se tehdy poprvé formulovalo myšlení našich občanů, tímto článkem byl do značné míry určen směr pozdějších živých a prudkých diskuzí. Ovšem tento článek byl jen částí veřejné činnosti Smrkovského, který byl neustále mezi lidmi, zejména na stranických aktivech: Proššě zahájil praktickou otevřenou politiku. Jistě si všichni dobře pamatujeme na velké mítinky ve Slovanském domě a ve Sjezdovém paláci v polovině března, mítinky jejichž vůdčí osobností opět byl Smrkovský. Tyto mítinky již znamenaly proražení hrází, které dosud svíraly projevení se veřejného mínění. Ukazoval a dokazoval, jak je třeba proměnit naši společnost, aby při zachování socialismu byla nastolena demokracie pro všechny - již tehdy ukazoval, jakou roli musí sehrát Národní shromáždění.

Když si skládám jednotlivosti z oněch prvních tří měsíců r. 1968, jeví se mi osobnost Smrkovského jako činitel, který vědomě a promyšleně rozhybával hnutí, jež přeměnilo výsledky lednového pléna - bohatého na prudká střetnutí a na jedno historicky významné rozhodnutí /odvolání Novotného z funkce prvního tajemníka/, avšak chudého na programatické myšlenky a velké společenské koncepce - v něco, co věšlo do dějin jako Leden.